

УДК 321.01:316.325

Ігор ВЕГЕШ
(Ужгород)

МІСЦЕ ТА РОЛЬ ЛЮДИНИ У СТРУКТУРІ „СУСПІЛЬСТВА СПОЖИВАННЯ” ЖАНА БОДРІЯРА

Концепція масового суспільства, сформувавшись у першій половині ХХ ст., займає доволі сильні позиції у сучасній політичній науці. Ціла когорта вчених, які представляли різні галузі наукових знань – політологію, соціологію, філософію, психологію, – долучилися до розробки даної концепції та її утвердження у сучасному науковому дискурсі. Процеси глобалізації та реактивні соціально-культурні зміни, які, торкаючись найширших верств населення, мають місце у наш час, потребують ретельних досліджень масової свідомості та пов’язаних із нею типів існування. Особливої гостроти також набуває питання місця та ролі людини у межах масового суспільства, питання її свободи, можливостей вибору та майбутнього вдосконалення. У зв’язку з цим необхідно звертатися до напрацювань тих вчених, які розробили оригінальні концепції масового суспільства. „Одномірне суспільство” Г. Маркузе, „суспільство спектаклю” Г. Дебора, „атомізоване суспільство” Х. Арендт – всі ці концепції, попри відмінність наукових підходів та пропозицій щодо вирішення проблеми, заклали основи для дослідження таких явищ як масова свідомість, масове споживання, масова комунікація та ін. Проте специфіка досліджень цих науковців впливала з об’єктивних умов та реалій розвинутих капіталістичних країн середини ХХ ст., тому для вивчення людини в умовах початку ХХІ ст., необхідно звернутися до робіт більш сучасних дослідників. Одним із найпомітніших науковців з даного напрямку, на наш погляд, був Ж. Бодріяр, працям якого, попри надмірний радикалізм суджень, притаманні спроби осмислення саме сучасної людини.

Мета статті – визначити місце та роль людини у структурі „суспільства споживання” Ж. Бодріяра.

Дана мета зумовила постановку таких завдань:

- охарактеризувати „суспільство споживання” Ж. Бодріяра;
- дослідити взаємозв’язок між індивідом та масовим суспільством;
- визначити характерні особливості людини в межах „суспільства споживання”;
- виділити шляхи протистояння масовому суспільству у концепції Ж. Бодріяра.

Французький філософ, соціолог та культуролог Жан Бодріяр (1929 – 2007) є одним із найбільш радикальних представників постмодернізму. Аналіз владних відносин у суспільстві у багатьох аспектах зближує Ж. Бодріяра з теоретиками Франкфуртської школи соціальної філософії. Зокрема він використовував багато ідей Г. Маркузе та Т. Адорно. Однак від представників Франкфуртської школи його відрізняє розуміння влади не як зовнішнього чинника примусу, а як технологічного режиму функціонування, в якому зникає суб’єктно-об’єктна опозиція, зникає, зрештою сам індивід як суб’єкт соціальних відносин. Та й сама соціологічна дослідницька установка для Ж. Бодріяра є неприйнятною. Доля сучасної людини – це не підпорядкування сучасному типові владних відносин, як вважав Г. Маркузе, а тотальна симуляція. Тому проголошена представниками Франкфуртської школи програма звільнення індивіда сприймалася Ж. Бодріяром як така, що виконана, але не досягла позитивних результатів [12, с. 144].

Починаючи критику сучасних типів суспільства, Ж. Бодріяр приділив значну увагу саме поняттю „споживання”. У розумінні філософа, споживання – це не пасивне присвоєння, воно є активним модусом ставлення до речей, до колективу та світу в цілому, універсальним відгуком на зовнішні подразники. Речі та матеріальні товари формують об’єкт потреб та їх задоволення. Людство у всі часи чимось володіло, користувалось та щось витрало. Однак споживання у власному розумінні слова виникло лише в сучасному суспільстві. Споживання – це не матеріальна практика, воно не визначається їжею, яку людина їсть, чи автомобілем, яким вона користується, воно є тим, як все це організується в знакову субстанцію. У сучасному суспільстві річ сама по собі не може споживатися; для того, щоб стати об’єктом споживання, вона повинна стати знаком, який набуває смислу лише у співвідношенні з іншими речами-знаками. Таким чином, споживаються не самі речі, а відносини. Варто зауважити, що Ж. Бодріяр визнавав існування потреб, однак у своєму аналізі споживання він мав на увазі інше: споживання існувало в усіх суспільствах, але в сучасному суспільстві воно стало надто специфічним. Обіг, купівля, продаж та присвоєння благ і речей як знаків формує мову нашої культури і той кодекс, згідно з яким члени суспільства комунікують [12, с. 162].

У сучасному суспільстві виникла неймовірна очевидність споживання та достатку, яка базується на примноженні багатств, послуг, матеріальних благ та за своєю сутністю є кардинально новим шаблоном розвитку людства. Вже на самому початку своєї праці „Суспільство споживання” Ж. Бодріяр констатував: „Люди у суспільстві достатку оточені не стільки людьми, як це було у попередні часи, скільки об’єктами споживання” [3, с. 5]. Їх повсякденне існування полягає не в спілкуванні з собі подібними, а в отриманні, згідно зі статистичною кривою, благ та послань і в маніпуляції ними, починаючи із досить складного домашнього господарства і закінчуючи всією матеріальною машинерією комунікацій та професійних служб. Цінність та самостійність людини в сучасних суспільствах розмиваються за рахунок щоденного видовища прославлення об’єктів вжитку у рекламі та в сотнях послань ЗМІ. Про людину тепер можна говорити лише у співвідношенні з її оточенням. „Поняття „оточення”, „середовище”, – зазначив Ж. Бодріяр, – отримали таку популярність з того часу, відколи ми живемо не стільки в близькості з іншими людьми, не за присутності їх самих та їх роздумів, скільки під німим поглядом слухняних предметів, котрі змушують нас галюцинувати, котрі весь час повторюють нам одну і ту саму річ про нашу могутність, потенційний достаток та нашу відсутність одне для одного... Ми переживаємо час речей: я хочу сказати, що ми живемо в їхньому ритмі та у відповідності до їхньої безперервної послідовності” [3, с. 5].

Найхарактернішою рисою сучасних капіталістичних міст, на думку Ж. Бодріяра, є нагромадження та надлишок предметів. Вчений вбачав у цьому нагромадженні не просто сукупність продуктів, а очевидність надлишку, свідчення про остаточне усунення нужденності. Однак у цьому надлишку якраз ховається згуба для міжособистісних комунікацій. Всі речі організуються в набори, або колекції. Індустрія достатку пропонує серії різних предметів, які відсилають один до одного та відповідають один одному. У наш час дуже мала кількість предметів пропонується поодиноці, без контексту інших предметів. Ставлення споживача до

предмету також змінилось: він більше не розглядає предмет, орієнтуючись на його специфічну користь, а розглядає ансамбль предметів у їх цілісному значенні. Одяг та засоби формують, таким чином послідовність предметів, які викликають у споживача інерційне примушення: кожного дня він змушений послідовно рухатися від предмета до предмета [3, с. 7-8].

Одним із стратегічних пунктів описаного процесу є, на думку вченого, реклама. Реклама – це переважно царство „псевдоподії”, основне завдання якої зводиться до того, щоб зробити із об’єкта подію шляхом вилучення його об’єктивних характеристик. Вона конструє об’єкт як модель, як видовищну подію. Реклама, на думку Ж. Бодріяра, є „пророчим словом тією мірою, якою вона пропонує не зрозуміти чи вивчити, а повірити. Те, що вона каже, не передбачає попередньої істини (істини споживання об’єкта), а вимагає підтвердження на рівні реальності того пророчого знаку, який вона подає. Таким є спосіб її результативності. Вона робить із об’єкта псевдоподію, яка повинна стати реальною подією повсякденного життя завдяки приєднанню споживача до її дискурсу. Звідси випливає, що істина і брехня тут є невлітими, так само як в електоральних дослідженнях, коли невідомо чи реальне голосування впливає з цих досліджень, чи саме ці дослідження відображають суспільну думку” [3, с. 166].

У структурі „суспільства споживання” одне з центральних місць, на думку Ж. Бодріяра, займає тіло. Через свою перенасиченість конотаціями воно є найпрекраснішим та найяскравішим серед усіх об’єктів. Його „нове відкриття” після тисячолітньої ери пуританства, його повсюдна присутність в рекламі, моді, масовій культурі, гігієнічній культ, яким його оточують, міф задоволення, який йому приписують, – все це сьогодні свідчить на користь того, що тіло стало „об’єктом порятунку”. У відповідності до цієї моральної та ідеологічної функції воно буквально затулило собою душу. Наголошуючи на тому, що тіло є фактом культури, Ж. Бодріяр зазначав, що протягом багатьох століть пропаганда намагалась переконати людину у відсутності тіла, прищепити їй думку ворожості та гріховності тіла; сьогодні ж вона систематично переконує людину в тому, що в неї є тіло. У капіталістичному суспільстві загальний статус приватної власності застосовується однаковою мірою до тіла, до пов’язаної з ним соціальної практики та до уявлень про нього. Вчений беззаперечно наголошував, що „сучасні структури виробництва та споживання пропонують суб’єктові подвійну практику, пов’язану з різними уявленнями про власне тіло: уявленням тіла як Капіталу та як Фетишу” [3, с. 168]. У першому випадку тіло сприймається як об’єкт виробництва, а в другому – як об’єкт споживання. Така логіка впливає із системи речей та розповсюджується на систему міжлюдських відносин. У зв’язку з цим Ж. Бодріяр намагався розвинути те, що називав „сучасною ідеологією тіла”. Сутність даної ідеології зводиться до фіктивного звільнення тіла у якості об’єкта-знака, який реалізується в еротичі, спорті та гігієні. Оскільки застаріла ідеологія душі вже не відповідає розвинутій системі споживання, то саме тіло стає головним міфом етики споживання.

Такою ж примусовістю просякнута й ідеологія дозвілля, яке не залежить від потреби у насолоді від вільного часу та функціонального відпочинку. Визначення дозвілля зводиться до споживання не виробничого часу. „Таким чином, – зазначав Ж. Бодріяр, – дозвілля не має нічого спільного з пасивністю – воно є якраз активністю, обов’язковою соціальною повинністю. Час у ній не є „вільним”, він приноситься в жертву, розтрачується – це момент певного виробництва вартості, статусного виробництва, і соціальний індивід не володіє „свободою” ухилитися від нього” [2, с. 89]. Сьогодні канікули та вільний час змушують середньостатистичного індивіда відмовитися від свободи самовдосконалення, натомість вони пропонують йому свободу демонструвати безглуздість свого часу, що є лише нішею, котру потрібно заповнити. Час дозвілля, як і весь час споживання взагалі, стає сукупним соціальним часом, ознакою багатства і капіталу.

У даному контексті, Ж. Бодріяр, відмовившись від натуралістичного підходу, розглядає потреби сучасної людини як функцію, прищеплену індивідам внутрішньою логікою системи. Іншими словами, потреба тут не розглядається як споживча сила, „звільнена” суспільством достатку, а як виробнича сила, затребувана функціонуванням самої системи, її процесом виробництва та виживання. Інакше кажучи, потреби існують лиш настільки, наскільки система має в них потребу [2, с. 97].

Під час опису світу постмодерну Ж. Бодріяр також відзначав, що він характеризується копіюванням; ми живемо в добу удавання. Процес копіювання призводить до створення

симулякрів, або відтворення об'єктів чи подій. Коли стирається різниця між знаками та реальністю, дедалі важче відрізнити реальне від того, що його копіює. У результаті, саме дубляж реальності та імітація займають пануюче становище в сучасних суспільствах. Людина перебуває в полоні симуляцій, які утворюють спіралеподібну, кругову систему, що не має початку і кінця [13, с. 550].

У роботі „Символічний обмін та смерть” Ж. Бодріяр писав про три порядки симулякрів, які змінюють один одного в Європейській культурі, починаючи з епохи Відродження:

1. Підробка, яка була характерною для класичної епохи. Середньовічний порядок знаків був жорстко-ієрархічним порядком. Кількість знаків була невеликою, а їх розповсюдження обмеженим. Кожен знак був певною забороною, яка проявлялася у суспільстві як заборона на міжкласові переходи. Підробка народжується в епоху Відродження, коли феодальний устрій змінюється буржуазним, а знаки відмінності вступають у боротьбу. Масове розповсюдження знаків, які стали міжкласовими позначеннями престижу, з необхідністю призводить до продукування „підробок”. Такий знак виражає вже не дискримінацію, а змагання, він звільнений від будь-якого примусу та загальнодоступний, однак видає себе за необхідний [12, с. 152-153].

2. Виробництво. В епоху промислової революції з'являються знаки, які ніколи не знали статусних обмежень, а тому їх не можна вважати „підробкою” інших знаків. Їх походження є технічним і смисл вони набувають тільки як промислові симулякри. Їх найважливішою характеристикою є серійність – можливість існування двох чи більше ідентичних об'єктів, які співвідносяться один з одним не як оригінал і підробка, а як еквівалентні один одному. Виробництво, тобто серійне продукування речей, стає можливим тоді, коли зникає оригінальна референтність і її місце займає загальний закон еквівалентностей. Виробництво – це процес зникнення будь-якого оригіналу, який розпочинав би серію ідентичних одиниць [12, с. 154].

3. Симуляція. Симулякри третього порядку не є ані підробкою оригіналу, ані чистою серійністю; на цьому етапі всі форми виводяться з моделей шляхом модулювання відмінностей. Створювані людиною симулякри діють уже не в світі природних законів, а в світі сил та силових напружень, в світі структур та бінарних опозицій. Крайня форма їхньої радикальності полягає в тому, що їх неможливо прочитати, вони не підлягають жодним інтерпретаціям [8, с. 122].

Однак у праці „Прозорість зла” Ж. Бодріяр переосмислив своє попереднє твердження про три порядки симулякрів. Якщо на першій стадії цінності розвивалися відповідно до природних звичаїв, на другій – відповідно до логіки торгівлі, а на третій стадії – відповідно до існуючої сукупності образів, то для характеристики обставин розвитку цінностей у сучасних суспільствах дана модель вже втратила актуальність. У зв'язку з цим Ж. Бодріяр виокремлює четверту стадію, „фрактальну”, або „вірусну”, для якої характерною є дифузія цінностей. З цього приводу філософ писав: „Цінність розповсюджується на всіх напрямках, без будь-якої логіки... На цій стадії більше не існує рівнозначність, яка була характерною для попередніх стадій, немає більше самого закону цінностей; є лише щось, схоже на епідемію цінності, на розростання метастазів цінності, на її розповсюдження та розсіювання, яке залежить лише від волі випадку. Варто зазначити, що тут вже непотрібно навіть застосовувати поняття цінності, оскільки таке дроблення робить неможливим будь-яке обчислення та оцінку” [5, с. 10-11].

Коли речі, знаки, дії звільняються від своїх ідей та концепцій, від сутності та цінності, від походження та призначення, вони вступають на шлях безкінечного самоповторення. Все суще продовжує функціонувати, тоді як смисл існування давно зник. Таким чином ідея прогресу зникла, але прогрес продовжується. Ідея багатства, яка передбачає виробництво, зникла, але виробництво продовжує здійснюватися найкращим чином. Ідея людини як свідомо мислячої істоти зникла, хоча людина існує, розірвана між соціальними інститутами та модою. „Сучасні технологічно оснащені істоти, – писав Ж. Бодріяр, – машини, клони, протези – тяжіють саме до такого типу виробництва і потроху насаджують його так званим людським істотам, наділеним ознаками статі” [5, с. 13]. Штучність, порожнеча та відсутність предметної складової формують сутність нового розуміння економіки (трансекономічність), владних відносин (трансполітичність), сприйняття тіла, статі та сексу (транссексуальність). Образом ідеальної людини, на думку Ж. Бодріяра, стане трансвестит, не-чоловік і не-жінка, уособлення руйнації бінарної опозиції.

Ж. Бодріяр характеризував цей світ як гіперреальність. Наприклад, засоби масової інформації перестають бути дзеркалом дійсності, вони стають цією дійсністю чи навіть стають більш реальними, ніж реальність. Низькопробні шоу, які так популярні сьогодні на телебаченні, слугують хорошим прикладом цієї ситуації, оскільки брехня та спотворення фактів, які вони демонструють глядачам, – це більше, ніж реальність; це гіперреальність. У результаті, реальне стає у підлегле становище, а потім взагалі зникає. Стає неможливим відрізнити реальність від вистави. По суті, „реальні” події набувають рис гіперреальних [13, с. 550-551]. Можна сказати, що ми перейшли від суспільства, де панував спосіб виробництва, до суспільства, контрольованого кодом виробництва. Ціль зрушилась від експлуатації і отримання прибутку до досягнення панування за допомогою знаків та систем, що їх продукують. Крім того, хоча колись знаки позначали щось реально існуюче, то тепер вони не становлять собою практично нічого, крім самих себе та інших знаків; знаки стали самореферентними. Більше не можемо говорити про те, що реальне; розбіжність між знаками та дійсністю скоротилась. У праці „Симулякри і симуляції” Ж. Бодріяр зауважив: „Абстракція сьогодні – це не абстракція карти, копії, дзеркала чи концепту. Симуляція – це вже не симуляція території, преференційного суцього, субстанції. Вона – породження моделей реального без першопричини та без реальності: гіперреального” [9, с. 5-6].

Для змалювання сучасного соціального індивіда, який розчиняється в інертних системах, Ж. Бодріяр використовував образ заручника. На думку вченого, заручник є ні живим, ні мертвим, оскільки перебуває в невизначеності невідомого терміну. На нього чекає не власна смерть, а безіменний випадок, що може спіткати його в цілковито довільний спосіб. Немає навіть правил гри його життям і смертю. Він перебуває в стані радикальної винятковості, в стані віртуального знищення. Заручник не може ризикувати навіть власним життям, оскільки цей ризик в нього вкрадено. Парадокс заручника полягає в тому, що він цілковито захищений, адже взагалі нічим не ризикує. Це аж ніяк не жертва, тому він не помре, він лише відповідатиме за смерть іншого. Його суверенність не відчувували – її заморозили [10, с. 33-34].

Виходячи з цього, Ж. Бодріяр зробив наступний висновок: „Ми всі заручники. Ми всі слугуємо аргументами для стримування. Об’єктивні заручники: ми колективно за щось відповідаємо, от тільки за що? Щось на зразок облудного призначення, що навіть неможливо встановити, хто ним маніпулює, та ми ж бо добре знаємо, що баланс нашої смерті не в наших руках й що віднині ми перебуваємо в стані невизначеності і постійної винятковості, символом якого виступає заручник. Заручники об’єктивні на підставі страхітливої божественності, ми не знаємо навіть, від якої події, від якого випадку залежатиме остання маніпуляція” [10, с. 34].

Іншим важливим поняттям теорії Ж. Бодріяра є термін „маса”. Філософ надає цьому поняттю особливого значення, на відміну від банального використання чи його концептуалізації в консервативних концепціях масового суспільства, зокрема в теорії „бунту мас” Х. Ортеги-і-Гасета. За Ж. Бодріяром, маси як явище з’явилися тільки тоді, коли суб’єкт в західній історії пройшов усі стадії трансформації. У своїй роботі „У тіні мовчазної більшості” Ж. Бодріяр зокрема наголошував: „Все хаотичне скупчення соціального обертається навколо цього пористого об’єкта, цієї одночасно непроникної та прозорої реальності, цього ніщо – навколо мас... Вони не є ні хорошими провідниками політичного, ні соціального, ні провідниками смислу взагалі. Їх усе пронизує та намагнічує, але в них все і розсіюється, не залишаючи жодних слідів. Тому заклик до мас завжди залишається без відповіді. Вони не випромінюють, а, навпаки, поглинають відблиски периферійних сузір’їв Держави, Історії, Культури, Смислу. Маси – це інерція, могутність інерції, влада нейтрального” [1, с. 15].

Таким чином, маса нагадує „чорну діру”, яка поглинає все значення, інформацію, комунікацію, повідомлення, роблячи їх безглуздими; похмурі маси йдуть своїм шляхом, ігноруючи спроби маніпулювати ними. Слова „байдужість”, „апатія” та „інертність” добре характеризують маси, пронизані символами засобів масової інформації, симулякрами та гіперреальністю. ЗМІ не маніпулюють масами, але змушені задовольняти їхні зростаючі бажання речей та видовищ. У певному сенсі суспільство саме перетворюється в чорну діру, якою постають маси.

Важливими для розуміння сучасної людини у концепції Ж. Бодріяра є роздуми філософа над проблемою смерті. Загалом вчений розглядав сучасне суспільство як культуру смерті, де смерть є взірцем будь-якого соціального винятку та дискримінації. Акцент на смерті також

відображає бінарну опозицію життя та смерті. У роботі „Символічний обмін та смерть” Ж. Бодрійяр писав: „Вся наша культура – це одне величезне зусилля в намаганні відірвати життя від смерті, приборкати амбівалентність смерті, щоб залишити тільки відтворення життя як цінності й часу, як загального еквіваленту. Скасування смерті є нашим фантазмом, що розвивається в усіх напрямках: в релігіях це фантазм потойбіччя та вічності, в науці – фантазм істини, в економіці – фантазм продуктивності та нагромадження” [8, с. 112]. Саме страх смерті змушує людей ще глибше занурюватися в культуру споживання.

Ж. Бодрійяр висловив ідею „символічного обміну” в якості альтернативи – і повного відкидання – обміну економічному. Символічний обмін включає в себе безперервний цикл „придбання і заміщення, віддачі й отримання”, „цикл дарів і зустрічних дарів”. Це була ідея, що не потрапила в пастку, розкладену К. Марксом; символічний обмін знаходився поза логікою капіталізму та протистояв їй. Поняття символічного обміну означало політичну програму, націлену на створення суспільства, яке характеризується таким обміном. Наприклад, Ж. Бодрійяр висловив критичне ставлення до робітничого класу і, скоріше, був більш прихильно та позитивно налаштований відносно нових лівих, чи хіпі. Однак згодом він відмовився від усіх політичних програм.

Розуміння символічного обміну як альтернативи сучасному суспільству згодом вже видавалося Ж. Бодрійяру занадто примітивним, і як альтернативу він почав розглядати „звабу”, можливо, тому, що це більше відповідало відчуттям постмодернізму. Під „звабою” розуміється чарівність чистих простих ігор, поверхневих обрядів. Ж. Бодрійяр звеличував звабу, яка з усією її безглуздістю, грайливістю, поверховістю, абсурдністю та ірраціональністю перевищує світ, в якому панує виробництво. У просторі „зваби” речі не фабрикуються для ціннісного світу, там відбувається їхнє спокушення. Спокушена річ більше не орієнтована на цінність, вона втягується в гру, уособлену символічним обміном. „Спокушення, – писав Ж. Бодрійяр, – є викликом, актом, який завжди спрямований на розхитування структури ідентичності, на руйнування уявлень людини про себе. У зв’язку з цим, воно відкриває перспективу радикальної інакшості” [4, с. 13]. У праці „Зваба” Ж. Бодрійяр наголошував на тому, що „зваба ніколи не вписується в природний чи енергетичний устрій, вона завжди належить устрою штучності, устрою знака та ритуалу. Ось чому всі найпотужніші системи виробництва та тлумачення постійно виключали його зі свого концептуального поля – на щастя зваби, оскільки саме ззовні, з цієї глибокої порожнечі вона продовжує їх переслідувати, погрожуючи скинути” [7, с. 26].

Отже, аналіз суб’єкт-об’єктних відносин у постмодерністській концепції Ж. Бодрійяра відштовхується від доволі радикальної ідеї про те, що реальний світ на сучасному етапі перестав існувати. Натомість з’явилися симулякри, копії, тотальна штучність та гіперреальність як єдиний вимір для людського існування. Відчуваючи себе загубленою поміж сотень тисяч знаків, за якими не ховається жодних справжніх речей, людина змушена вдаватися до симуляції, яка межує з обов’язковим розчиненням у масі. Будь-який спротив системі знаків та симуляції є неможливим, оскільки сама людина постає як ще один знак, як об’єкт. Найбільш зручним терміном для пояснення стану сучасного індивіда є поняття „заручник”. В особі заручника найбільш повно відображається сучасна людина-об’єкт, позбавлена свободи вільної дії та знання про власні можливості. Як від заручника не залежить його свобода і смерть, так само від сучасної людини не залежить її життя та вибір. Постійне існування у світі нереального матиме, на думку Ж. Бодрійяра, катастрофічні наслідки не лише для окремих індивідів, але й для всього суспільства загалом.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Бодрийяр Ж. В тени молчаливого большинства, или Конец социального / Жан Бодрийяр / [пер. с фр. Н. В. Суслова]. – Екатеринбург : Издательство Уральского университета, 2000. – 95 с.
2. Бодрийяр Ж. К критике политической экономии знака / Жан Бодрийяр / [пер. с фр. Д. Кралечкин]. – М. : Академический проект, 2007. – 335 с. – (Философские технологии).
3. Бодрийяр Ж. Общество потребления. Его мифы и структуры / Жан Бодрийяр / [пер. с фр. ; примеч. Е. А. Самарской]. – М. : Республика ; Культурная революция, 2006. – 269 с. – (Мыслители XX века).
4. Бодрийяр Ж. Пароли. От фрагмента к фрагменту / Жан Бодрийяр / [пер. с фр. Н. Суслов]. – Екатеринбург : У-Фактория, 2006. – 199 с. – (Серия «Академический бестселлер»).
5. Бодрийяр Ж. Прозрачность зла / Жан Бодрийяр / [пер. с фр. Л. Любарской и Е. Марковской]. – М. : Добросвет, 2000. – 258 с.

6. Бодрийяр Ж. Система вещей / Жан Бодрийяр / [пер. с фр. С. Н. Зенкина]. – М. : Издательство «Рудомино», 1999. – 222 с.
7. Бодрийяр Ж. Соблазн / Жан Бодрийяр / [пер. с фр. А. Гараджи]. – М. : Издательство «AdMarginem», 2000. – 319 с.
8. Бодрийяр Ж. Символический обмен и смерть / Жан Бодрийяр / [пер. з фр. Л. Кононовича]. – Львів : Кальварія, 2004. – 376 с.
9. Бодрийяр Ж. Симулякры і симуляції / Жан Бодрийяр / [пер. з фр. В. Ховхун]. – К. : Видавництво Соломії Павличко “Основи”, 2004. – 230 с.
10. Бодрийяр Ж. Фатальные стратегии / Жан Бодрийяр / [пер. з фр. Л. Кононовича]. – Львів : Кальварія, 2010. – 192 с.
11. Дугин А. Г. Постфилософия. Три парадигмы в истории мысли / Александр Гельевич Дугин. – М. : Издательство «Евразийское Движение», 2009. – 744 с.
12. Дьяков А. В. Философия пост-структурализма во Франции / Александр Владимирович Дьяков. – М., Нью-Йорк, СПб. : Издательство «Северный Крест», 2008. – 364 с. – (Серия Российско-Американский диалог).
13. Ритцер Дж. Современные социологические теории / Джордж Ритцер. – СПб. : Питер, 2002. – 688 с. – (Серия «Мастера психологии»).

АНОТАЦІЯ

Vehesh I. МІСЦЕ ТА РОЛЬ ЛЮДИНИ У СТРУКТУРІ „СУСПІЛЬСТВА СПОЖИВАННЯ” ЖАНА БОДРІЯРА

У статті досліджено еволюцію філософсько-політичних поглядів Ж. Бодріяра на місце та значення людини у „суспільстві споживання”. Також здійснено аналіз владних відносин як аспекту технологічного режиму функціонування у сучасних капіталістичних суспільствах. У контексті постмодерністської концепції Ж. Бодріяра розглянуто взаємозв’язок масової свідомості та політичної індиферентності.

Ключові слова: постмодернізм, гіперреальність, симулякр, символічний обмін, культура смерті.

SUMMARY

Vehesh I. THE PLACE AND ROLE OF MAN IN THE STRUCTURE OF “CONSUMER SOCIETY” BY JEAN BAUDRILLARD

The article researches the evolution of philosophical and political thoughts of J. Baudrillard concerning the place and value of an individual in the “consumer society”. It also makes the analysis of the power conditions as the aspect of technological regime of functioning in the modern capitalistic societies. In the context of postmodernist conception of J. Baudrillard the connection between mass consciousness and political indifference is analyzed.

Key words: postmodernism, hyperreality, simulacra, symbolic exchange, death culture.